

"חורף קשה" לדליה רביקוביץ'

מאת דוד פרמי

לדור ברכבת בסקנדינביה. סיכן יד צא בשליחית סודית לנונובר באפריקה ובסתרי השחקים מסתודים נערי צי דון עם נסיכיהם, ועוד. כל זה, היוצר בקריאה ראשונה רושם של מה ש נקרא "מלאות", "צבעוניות" ו"עושר" מאבד משהו מקסמו בקריאה שניה. האין כאן משום עושר מילולי, מילוני? שיר נחמד ובעל הומור כ"תוצאה" עולם הגדול" (אם אינך יכול לתת לי אוקינוס / תן לי הרים מצופים בשלג. אני אלמד את הקנגורו / קרוא וכי טוב, תנ"ך וחשבון) מתגלה בקריאה שניה כקטלוג מבורר, מסוגנן וריק של "דברים אכזריים", שאינם מתלכדיים לענין אחד. יותר משבא כאן לביטוי דמיון עשיר או ניצול אמנותי של החומר הפנטסטי, מתקבלת רשימה גלמית, המעידה על שפה מרובה היבט ותולא. אבל לא כדאי לעשות הכללות. יש שההגזמה משרתת יפה את השיר. התחינה "איך אפשר להאריך את הזרוע האחת כפלג אחד של נהר באפריקה" בשיר היפה "השתדלות נוספת" מסתברת מהאזינה הכללית שלו, השאיפה להתמוגגות בלתי-מושגת עם האהוב. נקודה אחרת שהוזכרה לעיל היא ריבויים של ניסוחים חכמים ופרוזאיים

כמו ספרה הראשון, מוקדש גם "חורף קשה" לנושאים חשובים, לא למצבירוח קיקיוניים, לויזויים שמקומם ביומן אישי, או לסתם צרות אישיות המביאות בשירה גם כשהן מעוררות אהדה אנושית. נזכור כי דברים שמציקים מאד בחיים, כמו מסים, מצב הספרות בארץ, התחכורה לירושלים ועוד כל מיני צרות אינם ענין לשירה. מבחינה זו שייכת דליה רביקוביץ' למשוררים הצעירים הלא-רבים, שמגשימים את שורותיו המפורסמות של הדרלין על "יעוד המשורר", שתפקידו לבטא: "לא זאגת איש, לא קירותיו / בבית ובי גיר כי: אחר הוא / הפקדון אותי יטפח השיר!"

בכך אין הכוונה לומר כי אין בשירי "חורף קשה" אורה או "חיים אנושי". שירים נפלאים, כמו השיר שנתן את שמו לקובץ כולו, "חורף קשה" (גשם ושמש גברו חליפות, ובתוך הבית / פוחזים היינו לחשוב מה יבוא עלינו / השיחים האדומים מלבס והברכה נחבאה / כל אחד נתן דעתו לנפשו בלבד...), או "שברון לב בגן" (סטודנט מערי השדה שסח אבריו על הדשא / נתן עיניו בשמים והיה ממולל עננים / המונים סטגונים פוזו על המדרגות / אוטובוסים היו

לספרי שירה מעטים שראו או בשנים האחרונות נתלחה ציפיה כמו לספרה החדש של דליה רביקוביץ'. אף שחוב השירים ב"חורף קשה" ראו או בכמות שינויה, הרי רק פגישה מלאה אתם במקובץ נותנת פרספקטיבה מלאה יותר לאופייה של שירה אותנטית ומורכבת זו. הרבה דברים ניתן לומר על ספר זה, הרי גם מתוך הערכה ומיעוט מתוך הסתייגות, ורק דבר אחד קשה לימר עליו — כי זהו "עוד ספר שירים" "חורף קשה" בודאי איננו "עוד ספר שירים", מהסוג הצומח אצלנו כפסד ריות אחרי הגשם, מבלי שיהיה ברור למי הם מביאים תועלת או הנאה להוציא אולי את הנוגעים בדבר.

כספר שני (אחרי "אהבת תפוח הזהב") מעמיד קובץ זה את המבקר בפני הפיתוי לערוך השתאה בין הדיגיים. אין ספק שיש מקום להשתאה כזאת. הכדלים אחדים בלשון, בתפישת נושאים מרכזיים, בצורות, מזדקרים לעין ומתקשרים זה בזה. בהבדל מי "אהבת תפוח הזהב" יש כאן נטייה ברורה לשפה פרוזאית וגמישה יותר, הן במבחר-המלים והן בתחביר, בתיפישת הנושאים ובמיוחד האהבה. יש כאן גימה מפוכחת יותר, פחות "רמיזים מיתיים" ויותר ארציות, שיש בה אך מעט מהמתחיות הפנימית-ההרסנית של שירי האהבה בקובץ הראשון. בצורת ניכרת נטייה לצורות פחות מורכבות, חרות מטריה וחרוזה מעטה, אף כי לא דלה כלל וכלל במקיימות שהיא ישנה. אף כי ההשתאה איננה אולי תמיד לטובת הספר השני, הרי גם בו בולטות התכונות הטובות שהעמידו את המשוררת ב"כותל המזרח" של השירה הצעירה. קודם-כל ממשכים לעורר כבוד יחסיה התקיינים להפליא של הגב' רביקוביץ' עם השפה העברית. מרחב האסוציאציות העשיר שלה מפתיע לעתים. כשהיא פותחת, למשל, שיר-אהבה נפלא (אמ) גם שיר אהבה, בניגוד גמור להרהורי לבו הלא-סבירים של שלום קרמר ב"ידיעות אחרונות" ביחס לשיר זה) כשורות:

תזכור שהבטחת לבוא אלי בראש שעה אחרי שיחשך הנחתי חובות במקומות אחדים ואולי תרצה לסלקם?

קימת הרגשה ברורה, כי שורות אלה יכלו להיכתב רק בעברית, וכי בכל תרגום יילך לאיבוד העיקר; והרי ציטט כבר מי שציטט בשם ריברט פרוסט, כי שירה היא "כל מה שהולך לאיבוד בתרגום". אכן, לאורך הספר מוכיחה הגב' רביקוביץ' אמת ישנה וידועה, גם אם רבים היו ה"צים" להתעלם ממנה, כי שירה טובה אינה נכתבת דחקה על-ידי אנשים רגישים, כי אם על-ידי אנשים רגישים למלים בעניין זה נטה מישהו להגזמה, עי שאמר כי מקורה של השירה הוא ב"אהבת המלה". מכל מקום, ברור כי על רגשות כנים ויפים יכולים להיכתב שירים רעים מאד, וכן להיפך.

לשונה העשירה, המדויקת והטעוניה של דליה רביקוביץ' נותנת אולי מקום להרהור עקרוני יותר על לשון השירה הצעירה בארץ. דומה, כי לא מקרה הוא שהשורות החלשות ביותר ב"חורף קשה" הן אותן שורות שבהן נדקקה המשוררת לשפת הדיבור תוך פזילה ברורה, לעבר ה"סלנג האכזרי" טנציאליסטי" הצחיח והיומרגני. הכוונה לשורות כמו "באחד הימים הבלתי בדורים / והמבהילים בין תשרי לחשוון", או לדיחה הרפורטרית: "לפנות בוקר / נפל מטוס במגרש / מלבד הטיס שניספה / לא היו בו נוסעים"

אחרי הריאקציה נגד החגיגות, המי ליצה והריחוק מהמציאות הלשונית החיה של חסיבות מסוימות כשירה העברית, וכן השכרון מעצם גילוי לשון הדיבור ואפשרויותיה, מגיעה עת החזרה למקורות הקלאסיים של השפה העברית. בעניין זה אפשר היה להרחיב את הדיבור ולציין בין השאר נסיונות כושלים ככיוון זה, כגון האחזות פורמלית ולעגת בסמלים קבליים. מכל מקום יעבור כנראה עוד זמן רב עד שתוכל להכתב שירה עברית בלשונם של פרופ' ת. רוזן והידושי האקדמיה ללשון. בחיפושה הלשוניים מצטרפת דליה רביקוביץ', מעבר לכל ההבדלים האפשריים, אל חיפושיהם של דוד רוקח (ב"קינו של ים" ו"מקיץ אל קיץ") וט. כרמי (ב"נחש הנחור" ו"שתי").

לסגנונה של דליה רביקוביץ' צד נוסף, החורג כבר מתחום הלשון. בידיכור גם כלשהו אפשר אולי לומר, כי בלשון אחרת, מדויקת וחסכונית כלשונה של הגב' רביקוביץ' קשה, וגם לא נעים לכתוב על ענינים של הבל.

"חורף קשה", שירים מאת דליה רביקוביץ', הוצאת "דביר", תל-אביב, 1964.

מנחם רון
(ראה תערוכות בירושלים, עמ' 6)
דון קישוט (רישום)

מדדים כעדר פילים אדומים) — שירים אלה ואחרים מלאים אורה וצער אנושי, בגלל הפגשתם את החד-פעמי, הקינקרטי ביותר, עם הכללי ביותר. גם החחיה האירוטית בספר זוכה לביטוי חזק, אף כי מרוסן, מרוחק ועי קיף. משום כך אין השיר מאבד מכורו הבלתי-אמצעי. פתיחה מתארת, הי פותחת בשורה החריפה והסוגסטיבית: "ציפור צייצה כמשוגעת", היא תמורה מלאה לעניין ולאווירה שהמחברת התכונה למסור.

אכן, לשון שירתה של דליה רביקוביץ' ראוייה לכל שבח; ואף-על-פי-כן נדמה לי, כי במקום שבו מתגלה כיוון זה של המשוררת נראות גם נקודות התורפה של שירתה, בחינת "עושר השמור לבעליו לרעתו". נקודת-תורפה אחת — המניירות האכזריות — נתי רמזה כבר ב"אהבת תפוח הזהב"; ואילו השניה — ריבויים של ניסוחים חכמים ופרוזאיים — אופיינית יותר לספר זה. קריאה ראשונה בספר מסבה את תשומת-הלב לנוף האכזרי של שירים רבים. כולו מלא נופים פנטסטיים: ילדות קטנות נוסעות בלילה אחד סביב העולם ובאות עד ארץ סין ועד מזגסקר, נערות עונות מסרקית של זהב באייהשמש, תרצה, החביכה על המשוררת, מבקשת, בין השאר, שיקחו אותה אל האוקינוס האטלנטי, יאכילוה מאפה תותים מיצר ושתוכל

בשירים. אין ספק, כי דליה רביקוביץ' יודעת לנסח פסוק עברי בתבנית משי נאית-קלאסית. משפטיה מליטשים, נכונים ילעולם לא בנאליים. אבל דומה, כי גם הנבון ביותר והפחות בנאלי איננו הופך באופן אוטומטי לשירה, גם אם אין בו פגם ניסוחי קל ביותר. עם כל המפוקפק שבהעמדת משפטים שהוצאו מהקשרם זה ליד זה, נדמה לי, כי מוח ההרשם של דימוי כמי: "אוטובוסים היו מדדים כעדר פילים אדומים" מוחשי, יפה, ועולה בכוח הדמיון שבו על ניסוחים הצהרתיים, "שירים" ו"חוקים" מהסוג של: "אין דעתי סובלת שיקיץ עליו הקיץ", או "הרי לך שוב דבר מכאיב: חורף של ים שאין בו ספינות", שיש בהם ניסוח קולע מלבד, כמוכן, האמת המרגי שגיית או הפסיכולוגית.

אבל נקודות-תורפה אלה אינן צריכות להשכיחנו כי דליה רביקוביץ' היא משוררת שיחודה אינו מוטל ב"ספק, אשר מיצוי שירתה איננו עניין לרצוניה חסופה. שירים כמו "שאלית ותשובות", "חלומותיה של תרצה", "זכרונות חמים", "גבעות מלח", "שאון המים" — מביעים צער אמיתי ורבי-עצמה, השם פחות בינו לבין ה"אישי" הרופס, הבכייני והסטרואטיפי שהוא כיום באופנה. שירים אלה נח-רמים בזכרון זמן רב אחרי שכל-הי-חולשות נשכחות.

מנחם רון
(ראה תערוכות בירושלים, עמ' 6)
דון קישוט (רישום)